

FILOZOFICKÝ POHĽAD NA ĽUDSKÉ PRÁVA

TATIANA SEDOVÁ, Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava, SR

SEDOVÁ, T.: Human Rights from Philosophical Point of View
FILOZOFIA, 75, 2020, No 7, pp. 527 – 538

The paper deals with a human rights issue in terms of the concept of law and with regard to difference between human, fundamental and civil rights. The author characterizes the formal features of the universality of human rights and the modalities of its justification. In the anthropological justification of the ideas of human rights, despite its limits, he sees a relevant way of justifying human rights without a direct reference to the metaphysical idea of human dignity.

Keywords: Human rights – Civil rights – Will theory – Interest theory – Equality – Universality – Justification of human rights – Approach of anthropology – Martha C. Nussbaum

Uvažovanie o ľudskoprávnej problematike sa pohybuje medzi dvoma pólmi: na jednej strane máme ústavnoprávne, medzinárodnoprávne prístupy, ktoré požadujú v mene účinnej platnosti ľudských práv a vymožitelnosti ich konverziu prostredníctvom pozitívizácie; na druhej strane máme filozoficko-morálne prístupy, ktoré sa usilujú o fundovanie a zdôvodnenie idey ľudských práv a ich diferenciacie so zreteľom na kľúčové pojmy ľudskej dôstojnosti, rovnosti, slobody, nedeliteľnosti, univerzálnosti ľudských práv a i. V tomto konceptuálnom priestore sa odohrávajú polemiky, diskusie, kontroverzie a špecifikácie, orientované na určenie statusu ľudských práv, ich druhy a platnosť. Je truizmus konštatovať, že ľudské práva majú politický, právny a filozofický aspekt, ale určiť, aké sú medzi týmito aspektmi obsahové prieniky, podobnosti a odlišnosti, nie je už také triviálne. V stati sa venujeme hlavným filozofickým problémom spätým s ľudskými právami, ich formálnym znakom, najmä chápaniu rovnosti a univerzálnosti, a argumentujeme v prospech antropologického zdôvodnenia ľudských práv, lebo v ňom vidíme jeden spôsob, ako sa vyhnúť metafyzickej idei ľudskej dôstojnosti v Kantovom duchu, jej zakotvenosti mimo času a priestoru v rozume autonómnej osoby.

Morálka a právo sú dva normatívne systémy, v ktorých sa operuje s pojmami záväzku, povinnosti, nároku, povinnosti, ale vzťah medzi nimi nie je ani jednoznačný ani zrejmy, lebo na otázku, či morálku možno vynucovať prostriedkami zákonného práva, neexistuje jedna záväzná odpoveď. Zdá sa, že odpoveď súvisí s vymedzením pojmu práva

a hoci jestvuje rozličné alternatívy, dva prístupy sú kľúčové; ponímanie práva ako záujmu a chápanie práva ako vôle.¹

K jednému významnému odlíšeniu

Skutočnosť, že problematika ľudských práv je agenda, ktorá v každodennej praxi, ale najmä v žurnalistickej podobe nediferencuje medzi ľudskými právami, základnými a občianskymi právami naznačuje zložitosť a ambivalentnosť obsahu pojmu ľudských práv, hoci práve v tomto rozlíšení, podľa môjho názoru, možno hľadať rozdiely medzi filozofickým, morálnym, právnym aj historickým prístupom. Práva, a spolu s nimi aj povinnosti, sú súčasťou právnych poriadkov a nemožno spochybniť, že uvažovanie o právach je aj súčasťou morálnych diskusií. Hoci práva sa interpretujú a vykladajú rozlične, o povinnostiach sa akosi automaticky predpokladá, že sú evidentné. Podľa takzvanej korelačnej tézy právo každej osoby koreluje s povinnosťou inej osoby; ale aj v prípade, že uznáme túto koreláciu, je problematické určenie logickej alebo epistemologickej priority jedného pred druhým. Sú však aj práva, ktoré nekorelujú s nejakou povinnosťou, ale kľúčové je to, či právo predstavuje ochranu záujmov, alebo či ľudské práva umožňujú svojim nositeľom priestor pre konanie. Už sme vyššie spomenuli, že neexistuje jediná všeobecne prijatá definícia, ktorá by postihovala rozličné aspekty. Ak sa práva chápu ako záujmy alebo privilégia, výhody jednotlivcov, ktorým právny poriadok (respektíve uznaná platná spoločenská morálka) poskytuje osobitú ochranu, tak iným ukladá povinnosť a na ich vymáhanie sú k dispozícii aj donucovacie prostriedky.² Podľa R. von Jheringa každé právo zahrnuje dva aspekty – substanciálny, vyjadrujúci jeho účel a formálny aspekt, ktorý je prostriedkom na jeho dosiahnutie. Práva sú potom pochopené ako právne chránené záujmy. Zdá sa však, že toto chápanie je príliš široké, lebo sa vzťahuje na všetky individuálne záujmy, ktoré právny poriadok garantuje ukladaním povinností iným osobám, nielen na tie, pri ktorých právny poriadok poskytuje jedincovi aj prostriedky na presadenie analogickej povinnosti pre iného. Stúpenci takzvanej vôľovej teórie vychádzajú z toho (napríklad H. L. A. Hart), že svojim držiteľom priznávajú voči povinným osobami slobodu konania a vôle, právnou alebo morálnu kontrolu. Právo je teda právne uznané rozhodnutie. Obidva prístupy – záujmový a vôľový – sa koncertujú na sociálnu funkciu práva, ale treba si všimnúť aj jeho formálnu štruktúru. Základná štruktúra každého práva má podobu trojčlennej funkcie, v ktorej A má voči B právo na X (kde A, resp. B sú premenné označujúce držiteľa alebo adresáta a X označuje predmet konkrétneho práva (Koller 2017, 180 – 181).

---

¹ O záujmovej vôľovej koncepcii práva pozri napríklad Palovičová (2017, 27 – 31). Pozri aj Koller (2017, 179 – 180).

² Klasickým predstaviteľom záujmovej koncepcie práva boli J. Bentham (1843), R. von Jhering (1954) a v súčasnosti napr. N. MacCormick (2007).

Z filozofickej perspektívy sú relevantné problémy založenia základov práva, jeho vlastnosti, akými sú napríklad univerzálnosť, fundamentálnosť a zdôvodnenie platnosti v súvislosti s pojmami rovnosti, ľudskej dôstojnosti. Hoci univerzalizmus ľudských práv je postulovaný ideál, nie empirický fakt, imunizácia pred relativizmom, ktorý spochybňuje hlavne univerzálnosť v otázke ľudských práv, prípadne ich odmietnutie ako fikcie, si priamo vyžaduje integrujúce filozofické stanovisko, ktoré by podalo akceptovateľnú adekvátnu definíciu statusu povahy a podstaty ľudských práv a poukázalo na to, z čoho vychádzajú a ako ich zdôvodniť.

So zreteľom na úvahy o tom, čo sú ľudské práva, je zaujímavá typológia myšlienkových rámcov štyroch škôl, s ktorou prišla profesorka práva a antropológie Marie Bénédicte Dembourová (Dembour 2012, 137 – 145). Podľa nej autorka rozlišuje 1. prirodzené právnu školu, ktorá uznáva prirodzenosť ľudských práv v zmysle predpolitickosti ako univerzálne daných; 2. deliberatívnu školu, podľa ktorej sú práva tým, čo je založené na dohode; 3. školu protestu, odporu, vzdoru, podľa ktorej sú práva výrazom politických nárokov a zápasov, bojom za niečo a o niečo; a 4. diskurzívnu školu, podľa ktorej existencia práv sa zakladá na diskurze, teda na tom, že sa o nich diskutuje. Toto delenie prístupov k ľudským právam umožňuje začleniť jednotlivých autorov z oblasti práva, sociológie, ekonómie, antropológie, filozofie do jednej z týchto škôl, ktoré majú blízko k weberovským ideálnym typom a hranice medzi nimi nie sú rigidné, ale priepustné v zmysle prieniku medzi jednotlivými ideovými tradíciami.

Ak sa sústreďíme na odlišnosti medzi ľudskými právami, občianskymi právami a základnými právami a ich pojmami, rozdiely sa ukážu, len čo sa dotkneme sféry ich platnosti.³

Ak sa zameriame na okruh platnosti jednotlivých práv, dospejeme k rozdielnym vymedzeniam. Kým platnosť základných práv určuje teritórium štátu, ktorý ich garantuje v ústave, tak občianske práva ako podmnožina základných práv patria len občanom daného štátu, nevzťahujú sa napríklad na turistov či migrantov. Ľudské práva sa vzťahujú na každého človeka bez ohľadu na jeho územnú situovanosť, toto v sebe skrýva aj konceptuálnu ťažkosť. Idea ľudských práv zahŕňa aj požiadavku právnej kodifikácie, aby sa dali vymáhať ako základné práva. Lenže ak sa tento stav dosiahne, ľudské práva sa transformujú na základné práva, a teda sa budú týkať len tých, ktorí sú pod daným normatívnym právnym poriadkom. „V dôsledku toho sa do ústavy dostáva rozdiel o „všetkých ľudoch na svete“ a o „všetkých občianoch a občanoch“, čím z ľudskoprávneho hľadiska vzniká rozpor: transformáciou ľudských práv na kodifikované základné práva sa síce realizuje ich inherentný nárok na pozitivizáciu – no ľudské práva pritom znovu strácajú

---

³ Francúzska deklarácia z roku 1789 nerozlišuje medzi právami človeka a právami občana.

univerzálnu povahu – najmä vtedy, sa z nich stávajú občianske práva (porov. Bobbio 1998, kap.1; Pollman 2017, 154).

Túto skutočnosť však možno interpretovať nielen vzhľadom na univerzálny obsah ľudských práv, ale so zreteľom na mysliteľnú reštrikciu nositeľa práv, držiteľa, lebo ak platí, že nositeľmi ľudských práv sú všetci ľudia, ešte nie je definitívne vyriešené, kto do tejto množiny patrí. Búrliivé diskusie o právach nenarodených detí, o práve embryí sú svedectvom, že aj tento moment (kto je to človek?), je stále v hre, nehovoriac už o tom, že v rozličných dejinných obdobiach sa medzi ľuďmi nezaradovali napríklad otroci, deti, ženy a i. Problémom je aj to, že len čo sa základné práva ústavne zakotvia, tak sa vzhľadom na svoju povahu vymykajú politickej vôli aj rozhodovacej procedúre demokratickej väčšiny. V tomto kontexte je problémom vzťah medzi ľudskými právami a demokraciou, to je však mimo nášho záujmu.

Na margo problematiky „pozitívizácie“ ľudských práv pripomíname, že jeden z pokusov odstrániť napätie medzi ľudskými a občianskymi právami predstavuje koncept É. Balibara *égaliberté*, ktorý sa snaží prekonať liberálne chápanie nezlučiteľnosti prirodzených ľudských práv s konceptom sociálnych práv. Podľa Balibara je chybou klásť do protikladu práva človeka a práva občana.⁴ Je evidentné, že do hry tu vstupuje idea akýchsi svetoobčianskych práv, práv kozmopolitných v podobnom zmysle, ako ich ponímal I. Kant. To by však znamenalo, že existuje ľudskoprávna kultúra aj príslušné nadnárodné inštitúcie s reálnymi kompetenciami a donucovacími nástrojmi. Hoci inštitucionálny vývoj a medzinárodný systém ochrany ľudských práv sa sformovali, reálny vývoj a účinky globalizácie a neoliberalizmu s oslabením hospodárskej autonómie národného štátu viedli k regresívnym tendenciám, k oživeniu autoritatívnych režimov, ktoré potláčajú slobody a práva. V tomto súčasnom kontexte spolu s ekonomicko-sociálnymi mi pandémie vyvolanej novým koronavírusom COVID-19, ktorá presvedčivo demonštrovala krehkosť a zraniteľnosť aj ľudských práv, ostáva otázka ich obsahu a rozsahu, ich základu a zdôvodnenia naďalej relevantná.

K problému so zdôvodnením

Všetky kritiky idey ľudských práv, napríklad z pozície kultúrneho relativizmu, sa orientujú na spochybnenie rovnosti, univerzálnosti a zdôvodňovania prirodzenosti ľudských práv, pričom táto prirodzenosť sa odvodzuje z prírody, boha, rozumu. Každý z týchto pojmov bol a naďalej je predmetom kontroverzií a obsahovo normatívna idea ľudstva, z ktorej by sa vyvodzovali práva človeka, je objektom kritiky a dekonštrukcie. Všetky tieto ťažkosti sa vynorili už pri koncipovaní textu *Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN*. Presadzovanie ochrany ľudských práv je nevyhnutné spájať s *Chartou OSN a Všeobecnou deklaráciou ľudských práv*, ktorú 10. decembra 1948 prijalo Valné zhromaždenie OSN,

⁴ Tento názor deklaroval aj v interview. Pozri Balibar, É., Kužel, P. (2016, 163 – 169).

hoci význam oboch dokumentov nespočíva v ich efektívnej účinnosti, ale v postupnom procese normovania a diferencovania medzinárodne záväzných ľudských práv, ktorý zahŕňa postup od vnútroštátneho právneho poriadku k ústavnému poriadku svetového spoločenstva. Lenže hneď na začiatku sa prejavili nezhody, ktoré sa netýkali len nedostatočnej obsahovej určitosti práv a mechanizmov ich presadzovania, ale z pohľadu filozofie aj zásadnejšej otázke ich odôvodnenia. Pod vedením E. Rooseveltovej sa komisia obrátila na stopäťdesiat intelektuálov ako na isté morálne authority, aby sa skoncipovali spoločný filozofický základ pre *Deklaráciu práv*. K nijakej zhode však neprišlo a výsledky tohto prieskumu sa čiastočne zverejnili až v roku 1973 s úvodom z pera J. Maritaina, ktorý na projekte spolupracoval.⁵

Čo znamená univerzálnosť ľudských práv?

V súvislosti s univerzalizmom ľudských práv treba podľa H. Bielefeldta rozlišovať medzi univerzalizmom spojeným s jeho filozofickým zdôvodnením a politickou rovinou presadzovania platnosti ľudských práv vzhľadom na ich ratifikáciu. Ak akceptujeme tézu, že univerzálnosť ľudských práv je v tom, že prislúchajú každému jedincovi ľudského druhu bez zreteľa na jeho pohlavie, rasu, sociálne postavenie, náboženské presvedčenie tak ide o univerzalizmus, proti ktorému kladieme parciálnosť práv spätých s nejakou čiastkovou charakteristikou jedinca buď ako občana štátu, alebo príslušníka nejakého združenia, sociálnej skupiny a podobne. Iné chápanie univerzalizmu ľudských práv ho spája s projektom globálnej normatívnej implementácie základných ľudských práv, pričom tieto práva patria pod celosvetový ochranný systém v rámci OSN, na rozdiel od regionálnych systémov ochrany, akým je napríklad *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, *Africká únia* a i. V takto pochopenej univerzálnosti má ako svoj protipól práve regionálnosť. Heiner Bielefeldt uvádza aj tretiu verziu ponímania univerzálnosti, ktorá je spojená s faktickým stavom ratifikácie. V tomto zmysle akoby ani jedna ľudskoprávna konvencia *de facto* nemala univerzálnu platnosť. Tieto aspekty univerzálnosti ľudských práv treba jasne od seba rozlišovať, hoci navzájom úzko súvisia, lebo ak sa spája ľudskoprávna univerzálnosť s globálnymi inštitúciami na ochranu ľudských práv na úrovni OSN, môže to značiť obmedzovanie ľudskoprávných nárokov (Bielefeldt 2017, 187 – 193). Problém však spočíva v tom, či možno sformulovať také zdôvodnenie platnosti, ktoré by bolo prijateľné pre každý racionálne uvažujúci subjekt. Odmietanie univerzálnosti ľudských práv tak, že sa niektorí jedinci alebo celé skupiny vyradujú ako nositelia týchto práv, sa síce niekedy ešte objavuje, ale významnejšie zastúpenie predstavujú prístupy odmietajúce parciálne vlastnosti, napríklad že práva sa síce priznávajú, ale nerovnako. Predovšetkým z interkultúrnej perspektívy sa kritizuje idea univerzálnosti

---

⁵ Pozri Alain de Benoist (2011, 40).

ľudských práv, ktorá sa sformovala na základe skúsenosti s európskym absolutizmom, skúsenosti, ktorú nemožno prenášať do iných kultúr s inou historickou skúsenosťou, pričom dôraz na univerzálnosť ľudských práv môže viesť k deštrukcii rozmanitosti životných štýlov a plurality, no napokon aj mravného podložia iných právnych systémov. Iná námietka z dielne Realpolitik tvrdí, že jazyk ľudských práv je len kamufláž, pod ktorou sa presadzuje hegemonia silnejších štátov a ich záujem udržiavať, stabilizovať, prípadne aj rozširovať politickú a ekonomickú moc. Hoci kritiky z perspektívy politiky, geopolitiky, medzinárodných vzťahov nemožno brať na ľahkú váhu a nepochybne si zasluhujú aj filozofickú reflexiu, z číro filozofickej pozície nás väčšmi zaujímajú kritiky formálnych znakov univerzálnosti ľudských práv.

Formálne znaky univerzálnosti ľudských práv

Pollman uvádza tieto formálne znaky univerzálnosti ľudských práv: *fundamentálnosť*, *subjektívnosť*, *všeobecnosť*, *rovnosť* a *bezpodmienečnosť*. Fundamentálnosť ľudských práv je výrazom tých stránok ľudskej existencie, ktoré sú kľúčové pre ľudský spôsob bytia, existencie, ale z pohľadu interkultúrnej komparácie je otázne, ako zostaviť plauzibilný zoznam týchto nárokov. V prípade subjektívnosti ide o modernú právnu ideu, podľa ktorej požiadavka, aby ľudské práva boli subjektívne vykonateľné, vychádza z predstavy, ako verejná moc dokáže negatívne vplývať na individuum. Pojem univerzálnosti niekedy vyjadruje len všeobecnosť, teda že ľudské práva by mali prináležať všetkým a všade. Ich rovnoprávnym nositeľom je každý človek, čo nepripúšťa obmedzovanie ich nositeľa na nejaký okruh nositeľov, nech už to je osoba, viaceré osoby alebo skupiny. Rovnosť vyjadruje problém, ako zosúladiť predstavy hierarchizácie spoločenských funkcií alebo náboženských výsad s ideou rovnocennosti všetkých ľudských bytostí, lebo ťažkosť väzí v tom, že ľudské práva síce priznáme všetkým, ale nie rovnako, napr. ženám sa síce priznáva postavenie nositeľa práv, ale nepriznáva sa im rovnaké právo. Bezpodmienečnosť vyjadruje predstavu, že na právnu subjektivitu je postačujúce ľudské bytie a vlastnosť nedeliteľnosť stanovuje normatívnu požiadavku, že nemožno vyňať spomedzi ľudských práv nejaký konkrétny druh, napríklad právo na slobodu prejavu, ale ani favorizovať politické občianske práva pred právami na sociálnu participáciu. Treba však brať do úvahy, že kultúrno-relativistická kritika týchto formálnych znakov ľudských práv pomáha obsahovému precizovaniu a je impulzom k sebareflexii stúpencov idey ľudských práv, reflexii, ktorá si je vedomá toho, že ide o politický projekt „dobývanej realizácie nárokov, ktoré ľudské práva sprevádzajú“ (Pollmann 2017, 399 – 400).

Rovnosť a jej podoby

Preambula *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* vyhlasuje: „Všetci ľudia sa rodia slobodní a seberovní v ich dôstojnosti a právach. Sú obdarení rozumom a svedomím a majú navzájom konať v duchu bratstva.“⁶

Táto téza je v otázke rovnosti predmetom mnohých polemík, lebo myslitelia z radov konzervatívcov kritizujú ideu rovnosti, vidia v nej niečo abstraktné, čo nivelizuje rozmanitosť a rozdiely medzi ľuďmi. V prípade rovnosti v ľudskoprávnom diskurze však ide o rovnosť spojenú s ľudskou dôstojnosťou, ktorá sa neodvodzuje z postavenia, z výkonu, fyzických, mentálnych, náboženských, politických, pohlavných, rodových a iných odlišností a sociálnych rolí v hierarchickom poriadku spoločnosti, ale vyjadruje rovnocennosť všetkých príslušníkov ľudského druhu, rovnosť ich ľudskej dôstojnosti. Táto idea ľudskej dôstojnosti, hoci jej metafyzická povaha je očividná, je výdobytkom myslenia otráveného skúsenosťami druhej svetovej vojny, a preto sa stala základom chápania ľudských práv ako normatívny nárok. Rovnosť nie je iba formálna rovnosť pred zákonom a rovnosť šancí, ale téza, aby si každý človek mohol voliť vlastnú cestu, autonómne si utvárať svoj život a sebaurčenie, pričom štát má na to vytvárať predpoklady a eliminovať rôzne podoby diskriminácie, ktoré rovnosť potláčajú, alebo jej zabraňujú. To, že otázka rovnosti, jej obsah a súvislosť s ľudskými právami, sa dá uchopiť rozlične, ilustruje napríklad J. Maritain, ktorý z pozície kresťanstva kritizuje takzvané nominalistické aj idealistické chápanie rovnosti, ktoré vyústili do rovnostárstva a nivelizácie. Proti tomu presadzuje chápanie rovnosti v prirodzenosti, ktoré sa manifestuje aj v podobe sociálnej rovnosti: „Také sociálné rovnosť, pokiaľ zasluhuje toto označenie, má sociálnu jednotu vo vlastnom a pravom slova smyslu. Zakladá sa sice na jednote a rovnosti v prirodzenosti, ale nesmie sa s ní smiešovať. Je jakoby jejím výrazom či rozvinutím v rade sociálnych“ (Maritain 2011, 28).

Kresťanstvo podľa Maritaina ukazuje, že potláčaním alebo ignorovaním nerovnosti (sociálnych, biologických) sa nenastolí cesta k rovnosti (rovnosť práv, rovnosť v úcte k ľudskej dôstojnosti, politická rovnosť, postavenie všetkých ľudí ako spoludedičov úsilia všetkých ľudí, bezplatný podiel na základných dobrách hmotných a duchovných), ale len prijatie druhého ako subjektu, kresťanské milosrdenstvo a spravodlivosť. Ak si odmyslíme náboženskú licenciu, je to rovnosť, o hovorí *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Pravda, nechceme sa tu zaoberať súvislosťou ľudských práv a ľudskej dôstojnosti, ale v zhlľadom na ideu rovnosti je zrejmé, aký veľký bol vplyv Maritaina na text *Deklarácie*. Zdá sa, že práve princíp rovnosti a zákaz diskriminácie sú nástrojmi ďalšieho rozširovania a prehlbovania rovnosti,

---

⁶ Pozri: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slo.pdf

napríklad aj v súvislosti s novými sociálnymi hnutiami a zápasmi o uznanie rôznych menšín. V súčasnosti možno očakávať aj nové podoby diskriminácie a vylúčenia vzhľadom na rozvoj informačných technológií, ale aj v súvislosti s genetickým inžinierstvom a umelou inteligenciou, čo môže viesť k pokusom o uznanie nových druhov rovností.

Iné chápanie rovnosti a slobody, ktoré nie je založené na kresťanskej teológii, prezentuje v našom prostredí M. Muránsky vo svojich výkladoch rozvíjajúcich pozíciu E. Tugendhata. Muránsky zdôrazňuje nedeliteľnosť ľudských práv, nerozlučnú spätosť sociálnych a ekonomických práv, pričom tematizuje ambivalentnosť libertariánskeho-antegalitárneho a demokraticko-egalitárneho chápania ľudských práv na pozadí kolízie práva na život a práva na vlastníctvo. Ide v zásade o dva normatívne protikladné ideály rovnosti a slobody. „V tomto bode sa však zásadne mení normatívna perspektíva výkladu ľudských práv. Namiesto nadradeného primátu práva na osobnú slobodu a sebarealizáciu, pričom vo vzťahu k nemu sú aj ostatné práva prostriedkom jeho naplnenia, sa pojem rovnosti v otázke ekonomicko-politickej slobody všetkých členov spoločenstva stáva kritériom, ktorému treba podriaďiť, alebo podľa neho aspoň obmedziť aj práva na ochranu individuálnej slobody, rozumej vlastníctva“ (Muránsky 2019, 606).

Typológia zdôvodnení

Pokusy zdôvodniť ideu ľudských práv, jej obsah aj normatívny nárok na univerzálnosť, sa pohybujú na stupnici od prirodzene rozumových – či už teologických alebo metafyzických – východísk, ktoré práva a slobody prirodzene vyvodzujú z prírody, boha alebo rozumu. W. M. Schröder v rámci prirodzeného, resp. rozumovo-právneho chápania ľudských práv rozlišuje tri základne typy: tie, ktoré artikulujú ideu evidentnosti, inherentnosti alebo adekvátnosti, pričom sa môžu aj navzájom kombinovať (Schröder 2017, 217 – 218). Kým prvú tézu nachádzame v deklaráciách z osemnásteho storočia, v ktorých sa ľudské práva berú ako evidentne axiómy, téza inherentnosti tvorí jadro všetkých prirodzene právnych pohľadov na ľudské práva, ktoré vyplývajú ontologicky a sú fundované s prírodou, prirodzenosťou človeka alebo obsahovými určeniami pojmu človeka. Téza o adekvátnosti stojí a padá na predstave, že práva sú výrazom základných podmienok existencie rozvoja človeka ako prírodnej a sociokultúrnej bytosti. Schröder tvrdí, že ak: „... tézu o evidentnosti dnes z hľadiska teórie poznania považujeme za naivnú, tak téza o inherentnosti sa zdá byť ako príklad naturalistického omylu pochybnou. Naopak, téza o adekvátnosti je v súčasnom diskurze o ľudských právach široko zastúpená a inšpirujúca“ (Schröder 2017, 217).

K jednému antropologickému zdôvodneniu

Slovné spojenie ľudské práva, vrátane odvodených tvarov a pomenovaní súvisiacich s pojmom človek, vyvoláva otázku, aké predstavy sa spájajú s prívlastkom „ľudské“. Antropologický pokus zdôvodniť ľudské práva pokladám za zaujímavý a významný aj vzhľadom na to, že má ambíciu zaobísť sa bez silného metafyzického predpokladu o vrodenej dôstojnosti, pričom sa vychádza z tézy, že ľudské práva sú morálne a právne nároky, ktoré prislúchajú každému jedincovi už preto, že je človek. Prirôdzene, tento prístup má svoje silné aj slabé verzie; silné verzie preferujú hľadisko, že ľudskoprávne nároky priamo vyplývajú z antropologických premís. Slabšia verzia argumentuje, že parciálne aspekty ľudských práv, napríklad to, že vyžadujú ochranu, predpokladá antropologické poznatky. Tieto prístupy majú svoje limity späť napríklad s naturalistickým omylom, teda so snahou odvodiť normatívne tvrdenia z deskriptívnych a postulovaných práve tej normy do antropologického výskumu, ktorú chce skúmať. V kontexte antropologického zdôvodnenia je nevyhnutne venovať sa vymedzeniu pojmu ľudskej prirodzenosti, ktorá ma zahrňovať príznačne znaky, ktoré sú všeobecne rozšírené a sú pre človeka ako príslušníka druhu nevyhnutné. Antropológia odmieta mimoempirické a neempirické entity ako duša či božia vôľa, ktoré sa nedajú empirickými procedúrami overiť, ale pod prirodzenosťou nechápe ani kultúrno-dejinný habitus získaný socializáciou a akulturáciou. Pravda v tomto smere sa zoznamy znakov v zmysle *conditio humana* líšia a ich katalóg sa priebežne dopĺňa (tzv. Brownov index). Ak filozofia vo veku biológie vo veci ľudskej prirodzenosti nechce pestovať metafyzické špekulácie, ktoré nepodliehajú empirickej kontrole, musí podľa našej mienky prihliadať na výsledky a poznatky antropológie, aby sa neodarvinistické evolučné poznatky usúvzťažnili s filozofickou antropológiou pri hľadaní odpovede na otázku „čo je človek“. Úlohou antropológie je vysvetliť vzťah medzi zložkou nasej prirodzenosti, ktorá sa sformovala v evolúcii, a tou, ktorá má svoj pôvod v kultúre. V tomto smere je významný a vplyvný projekt a výsledky možno M. Tomasella, ktorý na základe vyše dvoch desaťročí výskumov našich najbližších evolučných príbuzných – šimpanzov a ľudoopov – stanovil osem ontogenetických ciest humanizácie: kognícia, komunikácia, kultúrne učenie, kooperatívne myslenie, spolupráca, prosociálnosť, sociálne normy a morálna identita (recipročné prevzatie perspektívy a pojmový jazyk).⁷

Pozíciu antropologického zdôvodnenia idey ľudských práv zastáva M. Nussbaumová a právo chápe v intencii záujmovej teórie. Tieto záujmy, v jazyku Nussbaumovej spôsobilosti (*capabilities*), predchádzajú ľudské práva a konštituujú ľudský spôsob existencie. Liberálne zmluvné koncepcie spoločnosti, založené na vzájomnej reciprocite a výmenných vzťahoch, úžitkovosti, a distributívne teórie spravodlivosti nedokážu

---

⁷ Pozri Tomasello (2019).

svojím zameraním na subjektívne blaho zabezpečiť spravodlivosť, rovnosť, slobodu a nezávislosť pre všetkých, lebo kontrakt nezahŕňa tých, ktorí nespĺňajú kritérium autonómie v zmysle Kantovej rozumnosti. Namiesto ľudskej dôstojnosti v duchu kantovskej autonómie Nussbaumová favorizuje Aristotelovu koncepciu dobrého života v zmysle dôstojného ľudského života, pre ktorý je nevyhnutné mať základné hodnotné schopnosti, spôsobilosti (*capabilities*). To jej dovoľuje spolu s poukázaním na limity racionality a ľudskej sebestačnosti formulovať otázku spravodlivosti, otázku dôstojnej ľudskej existencie hodnej žitia inak – vzhľadom na antropologické určenosti, od ktorých závisí dôstojný, dobrý život. Slovenská filozofka a etička Z. Palovičová pretlmočila desať kľúčových ľudských spôsobilostí, ktoré sú akýmsi minimálnym opisom spravodlivosti, takto: „Prvou je šanca prežiť normálnu dĺžku života. Druhou je možnosť tešiť sa dobrému zdraviu vrátane primeranej zdravotnej starostlivosti. Treťou je telesná integrita v zmysle možnosti voľného pohybu, bezpečia, ochrany pred zneužívaním, domácim násilím atď. K ďalším zaraďuje možnosť využívať zmysly, predstavivosť a uvažovanie, čo predpokladá prístup k adekvátnemu vzdelaniu, právom chránené záruky náboženskej slobody, slobody slova, prejavu atď. Za podstatný faktor ľudsky dôstojného života považuje možnosť prejavovať emócie a citovo sa rozvíjať bez strachu, úzkosti, traumatizujúcich udalostí či prehliadania a ignorovania. Ďalšími sú možnosť uplatňovať praktický rozum vo význame realizácie individuálnych životných plánov; afiliácie, a to v dvoch rovinách – ako možnosť zúčastňovať sa rozmanitých foriem sociálnej interakcie a v rovine sociálneho rámca umožňujúceho uznanie zo strany druhých; vzťah k iným druhom – zvieratám, rastlinám, prírode; hry v zmysle možnosti tešiť sa, hrať sa a pod.; kontrolu nad vlastným politickým aj materiálnym prostredím“ (Palovičová 2011, 840; orig. Nussbaum 2007, 76 – 78). V zozname majú osobitné postavenie dve spôsobilosti – život s inými, spoločenskosť a praktický rozum. Tento zoznam odkazuje aj na to, čo môže každý človek očakávať od štátu a v globálnom kontexte od medzinárodnej komunity. Pravda, je otázne, do akej miery je Nussbaumovej metóda odvodenia právnych nárokov, ľudských práv, z jej antropológie ľudských spôsobilostí plauzibilná, ale to je problém aj pre iné antropologické pokusy o založenie ľudských práv, ak právo interpretujú ako záujem (napríklad A. Sen, J. Finnis, B. S. Turner).

Dôstojný život a ľudská dôstojnosť sa nechápu v tomto kontexte procedurálne, ale substanciálne, a externé aj interné potreby spojené so spôsobilosťami môžu nadobúdať povahu právnych nárokov. Hoci nie je jasné, prečo Nussbaumová zvolila práve uvedený zoznam spôsobilostí, ani to, ako sa môže a kto je oprávnený ho upravovať a revidovať, lebo pripúšťa jeho otvorenosť a nezavršenosť, predsa len artikulovala hranice abstraktnej ľudskej dôstojnosti, ktorá má byť základom ľudských práv, svojím akcentom na konštitutívne antropologické určenosti, spojené s ľudsky hodnotným spôsobom fungovania ako dobrom.

Antropologický prístup však nedokáže objasniť univerzálnosť, rovnosť, individuálnu právnú subjektivitu ani ideu sebaurčenia človeka ako morálnej osoby. Jednako však nemožno antropológii uprieť, že do ľudskoprávneho diskurzu vnáša zaujímavé významné poznatky, čo je prospešné pre človeka ako biologický druh. Inštitucionálne vystuženie ľudských práv potom možno posudzovať aj z tohto hľadiska. Fakt, že iste bazálne potreby spojené s prirodzenosťou nemiznú, aj keď ich prejav a výraz podliehajú kultúrnej a sociálnej modifikácii, a že podoby ľudskosti sú mnohoraké, že jestvujú rôzne podoby, ako byť človekom, nehodnotíme len normatívne, ale aj pocityvým akcentom na prežívanie, a emócie prináša antropologické zdôvodnenie ľudských práv. Tu sa otvára priestor, ako možno zdôvodniť to, aby sa práva neupierali ani zvieratám, hoci im nemožno pripisovať subjektivitu a hoci práva zvierat existujú výlučne vo vzťahu k ľuďom.

Záver

Projekt ľudských práv ako povojnový globálny projekt s ambíciou utvárať politický právny svetový poriadok v sebe skrýva mnohé tenzie a protirečenia a v kontexte dôsledkov globalizácie a neoliberalizmu čelí mnohým problémom; mnohé idey, z ktorých vychádzajú ľudské práva, si v súčasnosti vyžadujú reformuláciu, lebo v mnohom je jazyk práv príliš poznačený a poplatný svojim historickým koreňom. Hoci zámerna idey univerzálnosti ľudských práv ako morálnych nárokov každého jedinca s faktickým stavom ich ochrany na úrovni inštitucionálneho zabezpečenia, a to aj na medzinárodnej a národnoštátnej úrovni, môže oprávnene vzbudzovať pochybnosti o tejto ideji, treba brať do úvahy, že ide o projekt otvorený novým podnetom a obsahovým analýzám, ktoré prináša interdisciplinárny výskum ľudských práv. „Závazok voči ľudským právam je záväzkom oddanosti k morálnej vízii, akoby mal svet byť usporiadaný. Závazok v oblasti ľudských práv znamená načrtnúť morálnu hranicu medzi tým, čo je prípustné a neprípustné, v súvislosti s tým, ako majú k ľudským bytostiam pristupovať tí, ktorým zverili moc. Pokiaľ sa človek snaží načrtnúť túto hranicu, testuje predpoklady morálky. Vzhľadom na to ľudské práva čelia normatívnej výzve... Úlohou filozofie je riešiť túto výzvu alebo korigovať deficit poskytovaním racionálnych koherentných argumentov, aby sa podporil záväzok k ľudským právam“ (Fagan 2012, 19 – 22, z angl. preložila T. S.).⁸

---

⁸ "A commitment to human rights is a commitment to a moral vision of how the world should be regulated. A commitment to human rights entails the drawing of a moral line in the sand between what is permissible and impermissible in the respect of how human beings are to be treated by those who hold authority over them. Where one seeks to draw the line ultimately tests upon assumption about morality. Against this ... human rights is confronted by normative challenge... The task of philosophy is address this challenge or remedy the deficit by providing rationally coherent arguments in support of a commitment to human rights."

Literatúra

- BALIBAR, É., KUŽEL, P. (2016): Rovnosť a sloboda jsou od sebe neoddeliteľné. *Filosofický časopis*, 64 (2) 163 – 169.
- BIELEFELDT, H. (2017): Univerzálnosť a rovnosť. In: Pollman, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ludské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 187 – 193.
- De BENOIST, A. (2011): *Beyond Human Rights, Defending Freedom*. Norderstedt: Arktos Media.
- CUSHMAN, Th. E. (2012): *Handbook of Human Rights*. London – New York: Routledge International Handbooks.
- DEMBOUR, M. B. (2012): What are human rights? Four schools of thought. In: Cushman, B. Th. (ed.): *Handbook of Human Rights*. London – New York: Routledge International Handbooks, 137 – 145.
- DOMOSLAWSKI, A. (2016): *Vylúčení*. Žilina: Absynt.
- FAGAN, A. (2012): Philosophical Foundation of Human Rights. In: Cushman, B. Th. (ed.): *Handbook of Human Rights*. London – New York: Routledge Taylor and Francis Group, 9 – 22.
- GEISELBERGER, H. (ed.) (2017): *Veľký regres. Medzinárodná rozprava o duchovnej situácii dneška*. Praha: Rybka Publishers.
- KOLLER, P. (2017): Práva a povinnosti. In: Pollman, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ludské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 177 – 187.
- MARITAIN, J. (2018): O rovnosti ľudí. Praha: Krystal OP.
- MURÁNSKY, M. (2019): Liberalizmus, občianske práva, ekonomická nesloboda (k Tugendhatovej koncepcii ľudských práv v kontexte ľudí so zdravotným znevýhodnením). *Filozofia*, 74 (8), 593 – 607.
- NUSSBAUM, M. C. (2007): *Frontiers Of Justice Disability Nationality Species Membership*. London – Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- POLLMAN, A. (2017): Univerzalizmus ľudských práv a jeho relativistickí odporcovia. In: Pollman, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ludské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 395 – 403.
- SMOLKOVÁ, E. (2019): K filozofickým východiskám súčasných modelov zdravotnej starostlivosti. *Filozofia*, 74 (8), 637 – 651.
- PALOVIČOVÁ, Z. (2017): *Ambivalentnosť ľudských práv*. Bratislava: Veda.
- PALOVIČOVÁ, Z. (2011): K pojmu sociálneho fungovania. *Filozofia*, 66 (9), 833 – 844.
- SCHRÖDER, M. W. (2017): Prirodzené právo a rozumové právo. In: Pollman, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ludské práva. Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram: 210 – 218.
- TOMASELLO, M. (2019): *Becoming Human. A Theory of Ontogeny*. London – Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- TUGENDHAT, E. (2004): *Přednášky o etice*. Praha: Oikymen.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Dostupné online na: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slo.pdf (Navštívené: 5. 7. 2020).

Táto práca vznikla v rámci projektu VEGA 2/0049/20 *K idei ľudských práv – koncepty, problémy, perspektívy*.

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 1
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: tanasedova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1888-9592>